

Indeks ranjivosti na dezinformacije i strani zloćudni uticaj

**INDEKS RANJIVOSTI NA
DEZINFORMACIJE I STRANI
ZLOĆUDNI UTICAJ**

Posetite našu Internet stranicu
www.dplus.org

Saznajte više o našim najnovijim publikacijama,
vestima, infografika

Find us on Facebook
[@democracyplus](https://www.facebook.com/democracyplus)

Find us on LinkedIn
[@democracy-plus](https://www.linkedin.com/company/democracy-plus)

Find us on Twitter
[@democracy_plus](https://twitter.com/democracy_plus)

Find us on Youtube
[@Democracy-Plus](https://www.youtube.com/Democracy-Plus)

Naše kancelarije:

Ulica Bajram Kelmendi, br.92, 5. sprat
Priština, 10000
Kosovo

+383 (0) 38 749 288
info@dplus-ks.org

Ovaj izveštaj je objavljen od strane Demokratija plus (D+) u okviru projekta „Indeks ranjivosti na dezinformacije na Kosovu“, koji podržava Nacionalni demokratski institut – NDI i Američka agencija za međunarodni razvoj – USAID. Sadržaj ovog izveštaja pripada Demokratiji plus i ne odražava nužno stav NDI i USAID.

Glavni pojmovi

07

Pregled izveštaja

08

Glavni nalazi

13

Glavni nalazi u oblasti međuetničkih odnosa:

14

Glavni nalazi u oblasti rodno zasnovanih dezinformacija:

16

Glavni nalazi u oblasti političkog pejzaža:

18

Glavni nalazi u oblasti medijskog okruženja:

20

Glavni nalazi u oblasti percepcija javnosti:

22

Implikacije za promene na nivou praktične politike

24

PRILOG II –
Metodologija

33

PRILOG III- Spisak
kodova

34

Glavni pojmovi

→ **Indeks ranjivosti:** Indeks ranjivosti je mera izloženosti stanovništva nekoj opasnosti. Tipično, indeks je kombinacija višestrukih kvantitativnih pokazatelja, koji posredstvom formule daju jedan numerički rezultat.¹

→ **Ranjivost:** U kontekstu države, ista predstavlja podložnost šteti od zloćudnih državnih ili nedržavnih aktera, koji mogu biti domaći i strani, koja počiva na prisustvu jednog ili višestrukih nedostataka, koji se mogu iskoristiti.²

→ **Informacijski poremećaji:** Deljenje ili osmišljavanje lažnih informacija sa ili bez namere nanošenja štete a koji se mogu podeliti na netačne informacije, dezinformacije i zloćudne informacije.³

→ **Dezinformacija:** Dezinformacija je lažna informacija koja se namerno stvara ili širi sa izričitim ciljem da nanese štetu. Proizvođači dezinformacija obično imaju političke, finansijske, psihološke ili društvene motive.⁴

→ **Netačna informacija** predstavlja informaciju koja je lažna, ali nije plasirana u nameri da nanese štetu. Na primer, pojedinci koji ne znaju da je neka informacija lažna, mogu je širiti na društvenim medijima u pokušaju da budu od pomoći.⁵

→ **Zloćudna informacija** predstavlja slučajeve kada se istinite informacije dele u nameri da nanese štetu, često izmeštanjem informacija osmišljenih da budu privatne u javnu sferu.⁶

→ **Rodno zasnovana dezinformacija** predstavlja širenje lažnih ili netačnih informacija i slika na užrb političkih liderki, novinarki i žena kao javnih ličnosti, u nameri da se obeshrabre da učestvuju u javnoj sferi.⁷

→ **Strani zloćudni uticaj:** Strani akteri koji koriste taktiku ometanja i manipulacije, u nameri da ograniče slobodu izražavanja i iskrive demokratsko političko okruženje.

→ **Digitalne platforme:** Digitalne platforme se odnose na onlajn prostore u kojima se odvija razmena informacija, kao što su Fejsbuk, Twitter, LinkedIn, Instagram, i TikTok, između ostalih.

→ **Digitalni prostor:** Koncept digitalnog prostora koji se koristi u ovom Indeksu je širi u poređenju sa digitalnim platformama i odnosi se na sve informacije koje se šire digitalno, uključujući društvene i onlajn medijske platforme.

1 Komisija Ujedinjenih nacija za ekonomska i socijalna pitanja u Zapadnoj Aziji. Dostupno na <https://archive.unescwa.org/vulnerability-index>

2 GLOBSEC Vulnerability Index 2021. Extended Methodology. Novembar 2021. Dostupno na www.vulnerabilityindex.org

3 Wardle, C. and Derakhshan, H. (2017) „Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike”, izveštaj Saveta Evrope.

4 Ibid.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 DISICON konferencija za integritet informacija. „Razumevanje i odgovor na rodno zasnovane dezinformacije“ decembar 2023. Dostupno na <https://www.ndi.org/sites/default/files/DISICON%20report%20compressed.pdf>

Pregled izveštaja

Širenje dezinformacija, u protekle dve godine (2022-2023) beleži skok, time prerastajući u ozbiljnu pretnju po kosovsku demokratiju i bezbednosne interese. Ovakvom stanju stvari doprinosi nekoliko faktora: strani zločudni uticaj iz Rusije, Kine, a pre svega njihovog zastupnika u regionu, Srbije, ali i drugih medija u regionu; nedostatak veština kritičkog razmišljanja, kao posledica slabog obrazovanja, a samim tim i ograničene medijske pismenosti među stanovništvom; i politička polarizacija, posebno u vreme izbornih perioda, nedostatak administrativnih kapaciteta za borbu protiv dezinformacija koje dolaze iz zločudnog stranog uticaja, i slabi kapaciteti za proveravanje činjenica. Svi ovi faktori zajedno podrivaju sposobnost građana da pristupe nepristrasnim informacijama zasnovanim na činjenicama, time umanjujući njihovu sposobnost da donesu informisane odluke, što podrazumeva i glasanje tokom izbora. Generalno, dezinformacije su na Kosovu prepoznate kao značajno nacionalno pitanje, koje uspeva da se probije u svim vidovima medija, uključujući i one tradicionalne.

Brzo širenje dezinformacije može zaoštriti tenzije sa Srbijom i čak podstaći nasilje. Nedavni primer za to je napad⁸ u Banjskoj, u Severnoj Mitrovici, tokom koga je širenje dezinformacija dostiglo svoj vrhunac. Prema analizi koju je priredio Nacionalni demokratski institut (NDI) i praćenju interakcija u društvenim medijima (Fejsbuk i Tviter), skok je nastupio na dan napada, konkretno sa 924 na 33,785, sa time da su se dezinformišući narativi u vezi sa koordinacijom, ulogom Zapada i fotografije poginulih širili velikim intenzitetom.

Demokratija Plus je objavila prvi Indeks ranjivosti na dezinformacije na Kosovu 2022. godine. Ova studija je privukla značajnu pažnju i podstakla je važan razgovor u kosovskom društvu o uticaju dezinformacija na demokratiju i bezbednost zemlje. Nadovezujući se na ovo, Demokratija Plus nastavlja sa objavljivanjem drugog izdanja Indeksa, u nameri da dalje podigne svest javnosti i donosilaca politike o izazovima sa kojima se Kosovo suočava, kada je reč o dezinformacijama.

Ovaj Indeks pruža procenu na merljivoj skali ranjivosti Kosova na dezinformacije, procenjujući trenutnu situaciju i identifikujući ključne faktore koji joj doprinose. Svrha ovog Indeksa je da posluži kao sredstvo politike donosiocima odluka, ali i kao izvor informacija koji će omogućiti da se razume dinamika u medijskom okruženju na Kosovu i stavovi njegovih građana kada je reč o informacijskim poremećajima i stranom uticaju, rodno zasnovanim dezinformacijama i međuetničkim odnosima.

Indeks procenjuje pet prioritarnih tematskih oblasti: 1. Medijsko okruženje, 2. Politički pejzaž, 3. Percepcije javnosti, 4. Rodno zasnovane dezinformacije, i 5. Međuetnički odnosi. Ove oblasti su ocenjene iz ugla stranog zločudnog uticaja na Kosovu. One su odabrane u nameri da preispitaju trenutnu situaciju i mapiraju druge važne faktore. Oblast medijskog okruženja ukazuje na ulogu nezavisnih medija u borbi protiv dezinformacija. Politički pejzaž procenjuje uticaj dezinformacija na političku stabilnost i upravljanje. Oblast percepcija javnosti ispituje društvene stavove i otpornost na informacijske poremećaje. Rodno zasnovane dezinformacije se usredsređuju na način na koji su dezinformacije posebno uperene ka ženama, umanjujući

⁸ Slobodna Evropa. „Sulmi në veri: Kosova bën përgjegjëse Serbinë, Serbia serbët e Kosovës” (Napadi na severu: Kosovo smatra Srbiju odgovornom, a Srbija kosovske Srbe), 25. septembar 2023. Dostupno na: <https://www.evropaelire.org/a/sulmi-veri-kosova-perjegjes-serbine/32607210.html>

rodnu ravnopravnost i demokratsko učešće. Na samom kraju, oblast međuetničkih odnosa istražuje kako dezinformacije pooštavaju etničke tenzije i sukobe, utičući na društvenu koheziju i mirotvorne napore.

Demokratija Plus planira da u predstojećim godinama, proširi Indeks i uključi druge tematske oblasti, u nameri da produbi sveobuhvatnu procenu ranjivosti Kosova na informacijske poremećaje. Kvantitativni prikaz ranjivosti u svakoj tematskoj oblasti daje sveobuhvatnu sliku nivoa ranjivosti svake oblasti i omogućava njihovo međusobno poređenje.

Ovaj Indeks se poziva na upotrebljenih osam sveobuhvatnih izvora informacija (vidi Prilog II). Svi izvori su prilagođeni tako da se uklape u skalu od 0-100, a što je ocena bliža 100, to je ranjivost veća. Korišćenjem R softvera, svaka promenjiva je prilagođena tako da zbirna vrednost odgovara skali od ukupno 100. Oblasti potpadaju u tri kategorije: Manje ranjivo (0-33.3), Ranjivo (33.4-66.6) i Više ranjivo (66.7-100).

Drugo izdanje Indeksa ranjivosti na dezinformacije (2024) u poređenju sa prvim Indeksom ranjivosti na dezinformacije (2022) ukazuje na sledeće:

- Oblast političkog pejzaža zabeležila je porast u svojoj oceni ranjivosti sa 45 u 2022. godini na 56 u 2024, što ukazuje na veću ranjivost na dezinformacije i strani uticaj kada je reč o političkim pitanjima.
- Na sličan način, ocena ranjivosti medijskog okruženja porasla je sa 46 na 55, što ukazuje na veću ranjivost u kontekstima vezanim za medije.
- Oblast percepcija javnosti takođe je pretrpela značajan porast, popevši se sa 32 na 45, što ukazuje na veću ranjivost opšte javnosti na dezinformacije i strano uplitanje.
- Uvođenje rodno zasnovanih dezinformacija, kao nove oblasti u ovom INDEKSU, zapravo otkriva da iste predstavljaju drugi najranjiviji stub, sa ocenom 59 od ukupno 100.

→ Oblast međuetničkih odnosa, koja je takođe po prvi put uključena u ovaj INDEKS, izbija na prvo mesto kao najranjivija oblast, sa ocenom 69 od 100.

S obzirom na ove trendove, ukupna ocena ranjivosti se povećala sa 41 u 2022. na 57 u 2024, kao što je prikazano u nastavku, što ukazuje na veću ranjivost različitih oblasti na dezinformacije i strani zločudni uticaj. Isto podvlači hitnu potrebu za ciljanim intervencijama i strategijama koje su osmišljene tako da delotvorno odgovore i ublaže ove rizike.

INDEKS 2024.

INDEKS 2022.

1

Međuetnički odnosi

69 / 100

2

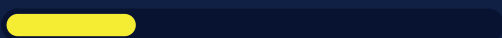
Rodno zasnovane dezinformacije

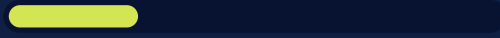
59 / 100

3

Politički

56 / 100

45 / 100

4

Mediji

55 / 100

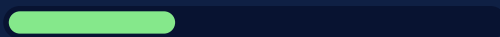
46 / 100

5

Javnost

45 / 100

32 / 100

INDEKSNA
OCENA

INDEKS 2024.

57 / 100

INDEKS 2022.

41 / 100

0

Manje ranjivo

I Ranjivo

100

Ranjivo

Indeks ranjivosti na dezinformacije otkriva da je Kosovo ranjivo na dezinformacije i strani zloćudan uticaj, sa ocenom 57⁹ od 100.¹⁰

57
/100

⁹ Brojevi zaokruženi radi jednostavnosti.

¹⁰ Ovo pokazuje da je ranjivost na dezinformacije i strani zloćudni uticaj na Kosovu porasla za 14.6 poena u poređenju sa periodom od pre dve godine. Prvi INDEKS ranjivosti na dezinformacije i strani zloćudni uticaj (2022) koji je imao ukupnu ocenu 41/100, dostupan je na https://dplus.org/wp-content/uploads/2022/11/ENG_Index-of-Disinformation.pdf?fbclid=IwAR3TPQ9i011wcVv60SuhTKGMYD8OU3z1yl-CmN6Z8PCQPVTmjCkU18W_qE

INDEKS otkriva da međuetnički odnosi na Kosovu predstavljaju pokazatelj koji beleži najveću stopu ranjivosti, sa rodno zasnovanim dezinformacijama koje slede tik iza njih. U međuvremenu, kategorije politički pejzaž, medijsko okruženje i percepcija javnosti beleže ocenu ranjivi.

Glavni nalazi

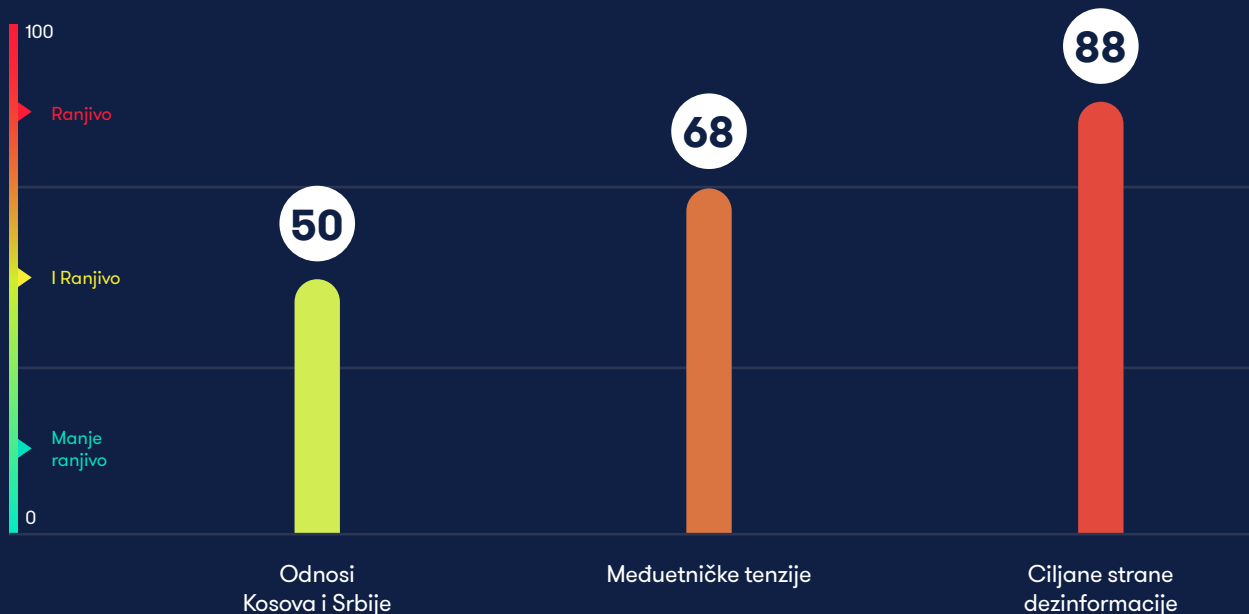
1 Glavni nalazi u oblasti međuetničkih odnosa:

INDEKS otkriva da međuetnički odnosi na Kosovu predstavljaju najranjiviji pokazatelj, sa rodno zasnovanim dezinformacijama koje slede tik iza njih, što još jednom ukazuje na izražajnost unutrašnjih podela na Kosovu.

Indeks otkriva da su međuetnički odnosi najranjiviji na dezinformacije i strani zločudan uticaj od svih pet stubova indeksa, sa ocenom 69/100. Ovaj stub procenjuje tri komponente pejzaža međuetničkih odnosa, odnose Kosova i Srbije

(50/100), međuetničke tenzije (68/100) i ciljane strane dezinformacije (88/100).

Strani zloćudni uticaj u međuetničkim odnosima predstavlja značajan izazov, s obzirom na to da Srbija, a u određenom stepenu i Rusija, računaju na lojalnost srpske zajednice da onemogući konsolidaciju Kosova, kao članice međunarodne zajednice država. Ne iznenađuje činjenica da je, bez obzira na to da se povećala ranjivost na dezinformacije u politici i medijima od poslednjeg izveštaja, ranjivost u oblasti međuetničkih odnosa znatno veća.

Zajednica kosovskih Srba se skoro u potpunosti informiše iz srpskih medija, od kojih su oni najuticajniji u potpunosti pod kontrolom sve autoritarnije vlade u Srbiji. Vlada Srbije je zaoštrila svoj stav prema Kosovu, što je primetno i u sve gorem vokabularu.

Duž ovog perioda, odnosi između Kosova i Srbije su se prvo pogoršali, time podstakavši veliki proces posredovanja. Evropski i američki diplomatski napori doveli su do dokumenta koji je imao za cilj normalizaciju, kao de fakto priznanje Kosova, u zamenu za samoupravu zajednice kosovskih Srba i formalizaciju statusa Srpske pravoslavne crkve.

Srbija se nije složila sa paketom, ali ga EU smatra obavezujućim i očekuje da isti bude deo procesa integracije Srbije u EU. Ceo proces je praćen pojačanim tenzijama, time što su se kosovski Srbi povukli iz kosovskih institucija, uz podsticaj Beograda. U međuvremenu, Kosovo je povećalo svoju kontrolu nad severom. Kako je Vlada Kosova intenzivirala svoje napore da konsoliduje suverenitet u severnom delu zemlje, ukidanjem prisustva paralelnih i nezakonitih srpskih struktura na Kosovu, istovremeno je poraslo nepoverenje prema srpskoj zajednici.

Tenzije su isplivavale na površinu u nekoliko navrata, uključujući veće incidente u kojima je ranjeno skoro 100 pripadnika KFOR-a, 3 kosovska policajca oteta su sa Kosova i odvedena u Srbiju i najveći incident kada su paravojne jedinice, uz podršku Srbije, izvele veću terorističku operaciju, u kojoj je jedan policijski službenik izgubio svoj život.

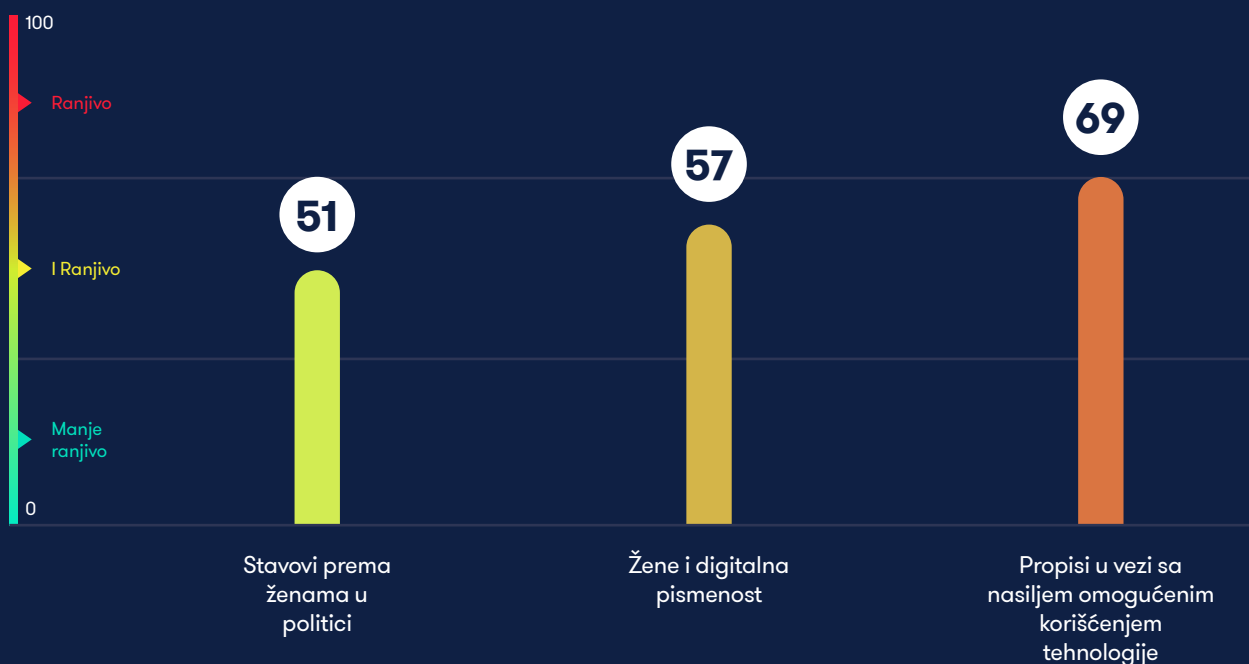
2 Glavni nalazi u oblasti rodno zasnovanih dezinformacija:

Indeks otkriva da je okruženje rodno zasnovanih dezinformacija ranjivo na dezinformacije i strani zločudni uticaj, ocenom od 59/100, što znači

da je od pet oblasti koje meri Indeks, drugi po redu najranjiviji. Ovaj stub procenjuje stavove prema ženama u politici, žene i digitalna

pismenost, kao i nasilje nad ženama omogućeno korišćenjem tehnologije.

Jedan od glavnih izazova koji i dalje prevladuje je nedostatak adekvatnog nacionalnog zakonodavstva koje se direktno hvata u koštac i kažnjava nasilje nad ženama omogućeno korišćenjem tehnologije, uključujući rodno zasnovane dezinformacije. U ovom kontekstu, rodno zasnovane dezinformacije podrazumevaju namereno širenje dezinformacija uperenih ka ženama, isključivo na osnovu njihovog pola. Poslednji slučaj tog tipa je grupa „Albkings“, platforma na društvenoj mreži Telegram, koja je zastrašivala i delila intimne fotografije i brojeve telefona žena i devojaka.¹¹

Štaviše, stavovi građana prema ženama u politici ukazuju na manju ranjivost u poređenju sa procenom propisa. Međutim, primetan je značajan jaz između spremnosti pojedinaca da glasaju za žene i uverenja da su ostali građani spremni da glasaju za žene. Upravo ove percepcije sugerišu da je kandidatkinjama po svemu sudeći veoma teško da budu izabrane. Konkretno, podaci Indeksa pokazuju da se 45% građana izjasnilo da su spremni da glasaju za žene; mada smatraju da je samo 20% drugih građana spremno da učini isto.

Žene i digitalna pismenost beleže ocenu 57/100, ukazujući na ranjivost na dezinformacije i strani zločudni uticaj. U proseku, žene imaju umerene tendencije da veruju teorijama zavere. Podaci do kojih se došlo za potrebe Indeksa pokazuju da one same smatraju da nemaju dovoljno samopouzdanja kada je reč o tome da prepoznaju šta je reklama, a šta nije, i kako da prepoznaju imejlove ili poruke objavljene na društvenim mrežama koje sadrže sumnjive linkove i adrese ili imena koja ne poznaju.

¹¹ Koha.net. „Albkings” group is closed” (Grupa Albkings zatvorena), 30. maj 2024. Dostupno na <https://www.koha.net/en/lajmet-e-mbremjes-ktv/421332/mbyllet-grupi-albkings>

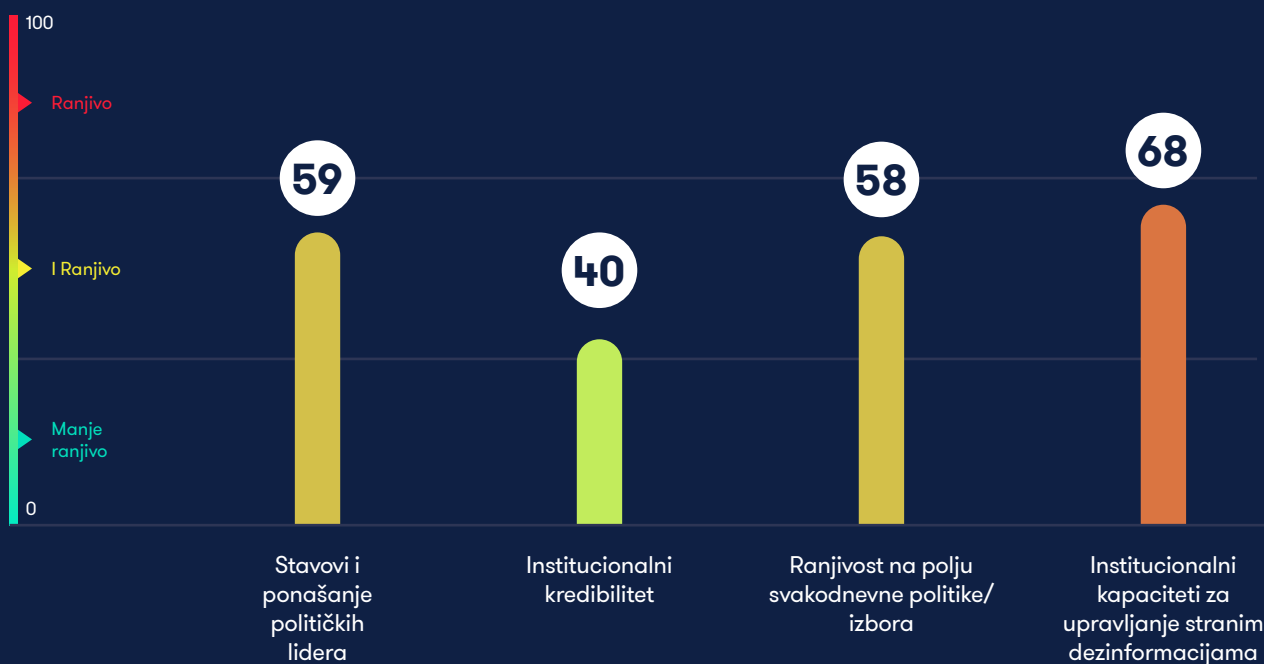
3 Glavni nalazi u oblasti političkog pejzaža:

Indeks otkriva da je politički pejzaž ranjiv na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom 56 /100, što znači da je od pet oblasti koje meri

Indeks, treća po redu najranjivija oblast. Ovaj stub podrazumeva stavove i ponašanje političkih lidera, institucionalni kredibilitet, ranjivost na polju

svakodnevne politike/izbora i institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama.

Institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama predstavlja pokazatelj u ovoj oblasti koji beleži najveći stepen ranjivosti. Uprkos nastojanjima Vlade Kosova da unapredi institucionalne kapacitete u ovoj oblasti, kao što je sprovođenje Zakona o sajber bezbednosti¹² i uspostavljanje Nacionalnog centra za obuku o sajber bezbednosti¹³, još uvek postoji primetan nedostatak u administrativnim kapacitetima za delotvornu borbu protiv kibernetičkih pretnji. Zakon o sajber bezbednosti predviđa osnivanje Agencije za sajber bezbednost; međutim, to još uvek nije rešeno. Ministarstvo unutrašnjih poslova do sada ima samo jedno odeljenje zaduženo za sajber bezbednost i upravljanje sistemom, pod nazivom Odeljenje za sajber bezbednost i upravljanje sistemom.¹⁴

Slično rezultatima 1. izdanja Indeksa ranjivosti koji je objavljen 2022. godine, dezinformišući narativi tokom izbora i svakodnevne politike ostaju ustaljena praksa. Ovo uključuje eksploataciju društvenih podela i polarizaciju kroz digitalni sadržaj. Neka od pitanja na Kosovu koja izazivaju najveću polarizaciju uključuju dijalog o normalizaciji odnosa sa Srbijom, Zajednicu opština sa srpskom većinom i upotrebu mizoginog jezika, posebno tokom izbornih perioda. Važno je istaći da, za razliku od drugih susednih zemalja, kao što je Severna Makedonija, u kojoj su dezinformacije tokom izbora više usredsređene na međuetničke odnose i produkt su sponzorstva stranih zloćudnih aktera, na Kosovu dezinformišući narativi tokom izbora uglavnom potiču sa domaće scene.¹⁵

Štaviše, stavovi i ponašanje političkih lidera mnogo više su podložni stranom zloćudnom uticaju, ocenom 59 od mogućih 100 bodova, u poređenju sa kategorijom institucionalnog kredibiliteta, koji je zabeležio ocenu 40 od 100. To ukazuje da su postupci i stavovi političkih lidera više ranjivi u odnosu na kredibilitet institucija. Važno je istaći da se ranjivost stavova i ponašanja političkih lidera povećala sa 35 (1. Indeks iz 2022) na 59 u ovom drugom izdanju INDEKSA, ukazujući na značajno povećanje ranjivosti na dezinformacije i strani zloćudni uticaj. Jedna od promenljivih koja to može objasniti je da se radi o postupcima Vlade, koji nisu koordinisani sa Zapadom, posebno oni u vezi sa severom Kosova.¹⁶

12 Vidi Zakon 08/L-173 o sajber bezbednosti, koji je dostupan na <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=70933>

13 Klan Kosova. „Inaugurohet Qendra Trajnuese për Siguri Kibernetike, Kurti: Arritje domethënëse në këtë rrugëtim. (Inaugurisan Centar za obuku o sajber bezbednosti, Kurti: Značajno dostignuće na ovom putu) 12. mart 2024. Dostupno na <https://klankosova.tv/inaugurohet-qendra-trajnuese-per-siguri-kibernetike-kurti-arritje-domethenese-ne-kete-rrugetim/>

14 Ministarstvo unutrašnjih poslova. Odgovornosti Odeljenja za sajber bezbednost i upravljanje sistemom. Dostupno na <https://mpb.rks-gov.net/f/23/Departamenti-per-Siguri-Kibernetike-dhe-Administrim-te-Sistemeve>

15 Intervju sa direktorkom Udruženja novinara Kosova, Getoarbe Mulliqi. 30. maj 2024.

16 Onlajn anketa sa stručnjacima iz civilnog društva i akademske zajednice.

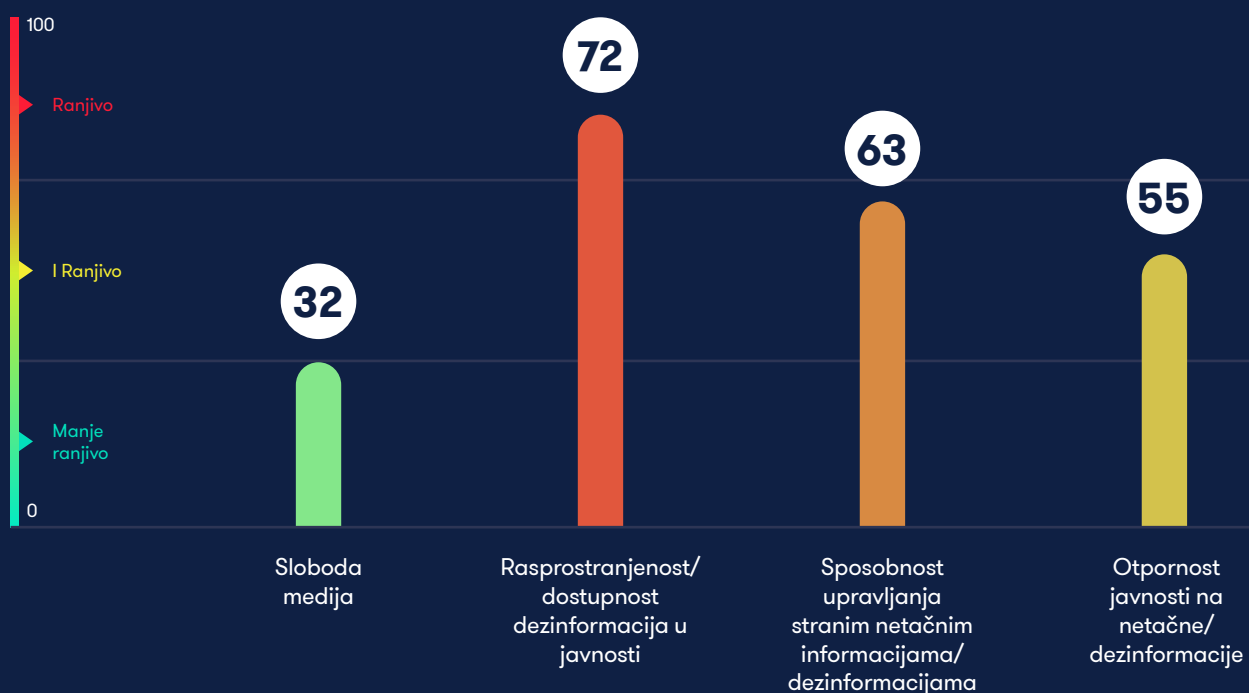
4 Glavni nalazi u oblasti medijskog okruženja:

Indeks otkriva da je Medijsko okruženje ranjivo na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom 55/100, što znači da je od pet oblasti

koje meri Indeks, četvrta po redu najranjivija. Medijsko okruženje procenjuje slobodu medija, rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija u

javnosti, sposobnost upravljanja stranim netačnim informacijama/dezinformacijama i otpornost javnosti na netačne/dezinformacije.

Sva četiri pokazatelja obuhvaćena ovim stubom pokazuju veću ranjivost u odnosu na procenu u 1. izdanju INDEKSA iz 2022. godine. Rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija u javnosti i sposobnost upravljanja stranim netačnim informacijama/dezinformacijama su pokazatelji koji beleže najveću ranjivost. Ovo ukazuje da se dezinformacije doživljavaju kao preovlađujuće u društvenim medijima, privatnim i javnim medijima, sa posebno slabim institucionalnim kapacitetima za upravljanje ovim pretnjama, među ovim akterima, ali i u okviru Vlade. Usled prisustva dva partnera za proveru činjenica na Kosovu¹⁷, Fejsbuk se može smatrati delotvornijim, kada je reč o kontroli dezinformacija, nego što je to bio slučaj prethodnih godina. Međutim, sadašnji partneri za proveru činjenica nisu dovoljni, s obzirom na visok intenzitet netačnih informacija / dezinformacija koje kruže na platformi.

Štaviše, otpornost javnosti na netačne informacije/dezinformacije i dalje je niska i slaba, dok sa druge strane građani ne proveravaju činjenice. Istovremeno, kosovski Srbi koji čitaju i veruju novinskim portalima koje sponzorise srpska vlada su posebno izloženi visokom riziku od dezinformacija; isti se bave širenjem dezinformacija o raznim temama u vezi sa Kosovom, sa ciljem da zemlju prikažu kao nestabilnu, između ostalog. Gledano u celosti, obrazovni sistem nije pretrpeo nikakve reforme, kao što je uvođenje predmeta medijske pismenosti/kritičkog razmišljanja u osnovnom i srednjem obrazovanju, što je doprinelo niskom nivou razumevanja vesti i slaboj individualnoj otpornosti na netačne informacije / dezinformacije, uprkos stalnim zahtevima organizacija civilnog društva. Kao što je to bio slučaj u periodu od pre dve godine, pokazatelj slobode medija zapravo pokazuje najmanju ranjivost, sa ocenom 32/100. Ovo sugerise da je, uprkos potencijalnim izazovima i ranjivostima u drugim oblastima, sloboda medija na Kosovu ostala relativno otporna ili manje podložna spoljnim uticajima ili manipulacijama u dvogodišnjem periodu.

¹⁷ Dva Fejsbukova partnera za proveru činjenica na Kosovu su Krypometër na www.kallxo.com i www.hybrid.info

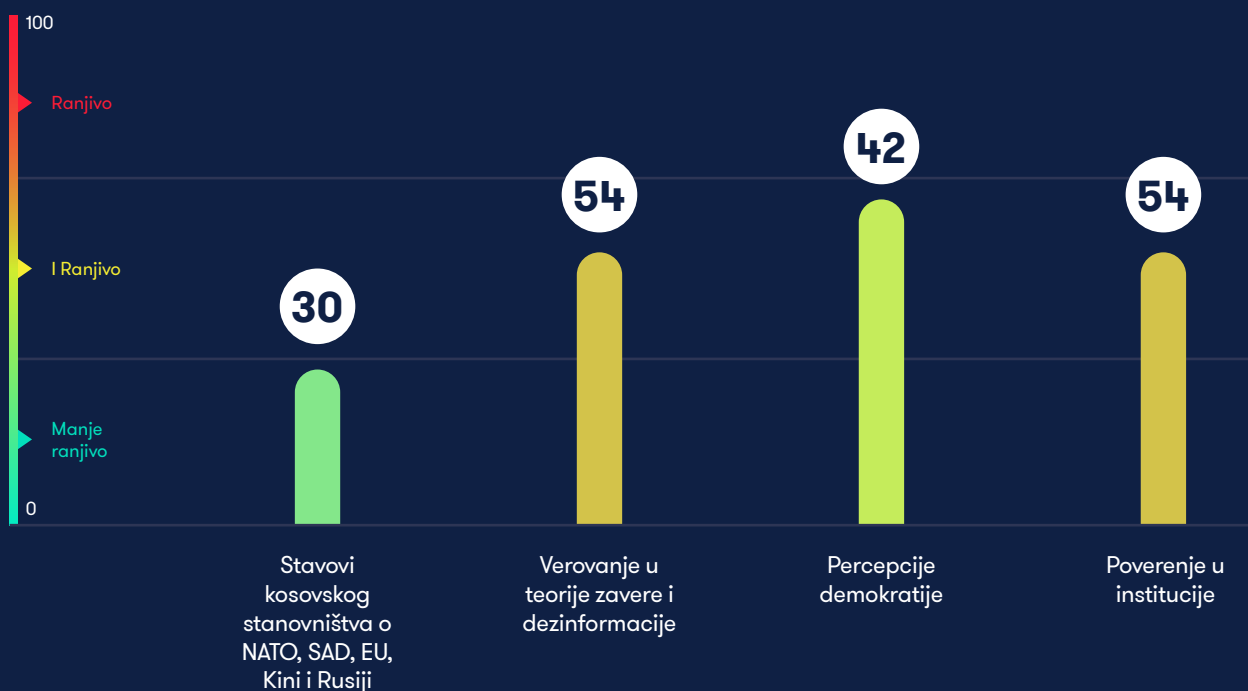
5 Glavni nalazi u oblasti percepcija javnosti:

Indeks otkriva da je oblast Percepcija javnosti ranjiva na dezinformacije i strani zločudni uticaj ocenom 45/100, što znači da je od pet oblasti

koje meri Indeks, oblast koja je najmanje ranjiva. Ova oblast uključuje stavove kosovskog stanovništva o NATO, SAD, EU, Rusiji i Kini; verovanje u teorije

zavere i dezinformacije; percepcije demokratije; i poverenje u institucije.

Isto tako, u proceni načinjenoj u sklopu prvog INDEKS-a, oblast percepcija javnosti ostaje najmanje ranjiv stub sa ocenom 45/100. Oblast naklonosti kosovskog stanovništva NATO, SAD, EU i Kini ostala je ista, i pokazatelj je koji beleži najmanju dozu ranjivosti među svih pet stubova. Međutim, podaci ukazuju na velike razlike u stavovima među etničkim zajednicama na Kosovu, gde građani iz zajednice kosovskih Albanaca boljim okom gledaju na NATO, SAD, EU, dok građani iz reda zajednice kosovskih Srba gledaju manje povoljno na zapadne sile, sa pozitivnim mišljenjem kada je reč o Rusiji i Kini.

Što se tiče verovanja u teorije zavere i dezinformacije, nisu evidentne nikakve značajne razlike na osnovu starosne dobi i pola. Međutim, na površinu izbijaju značajni dispariteti među etničkim grupama kada je reč o ovim teorijama zavere. Na primer, prema anketama koje je sproveo NDI, više od polovine građana iz reda zajednice kosovskih Srba podržava teoriju zavere koja pripisuje krivicu NATO-u i EU za tenzije na severu Kosova, za razliku od veoma malog broja građana iz reda kosovskih Albanaca koji imaju takva uverenja. Ključni faktor koji utiče na ove, i povezane stavove teorije zavere, jeste veliki broj kosovskih Srba koji čitaju i veruju novinskim portalima, kao što je Sputnik, čiji je pokrovitelj Srbija. Prema anketama NDI-a, kosovski Srbi ne čitaju niti veruju medijima baziranim na Kosovu, i prevashodno se okreću medijima baziranim u Srbiji da bi se informisali.

Štaviše, poverenje u institucije beleži ocenu 54/100, što oslikava poverenje građana u sedam glavnih javnih institucija: Vlada, predsednik/ca, mediji, pravosuđe, policija, Kosovske bezbednosne snage i političke stranke. Kosovski Albanci i kosovski Srbi zastupaju značajno suprotne stavove kada je reč o Kosovskim bezbednosnim snagama i policiji, pri čemu ova druga institucija beleži niži nivo poverenja i veću ranjivost na dezinformacije i strani zloćudni uticaj. Ovo se u velikoj meri može objasniti kontinuiranim dezinformacijama u srpskim medijima o policijskim operacijama u Severnoj Mitrovici, kao operacijama etničkog čišćenja i operacijama protiv kosovskih Srba, dok su ove policijske operacije isključivo usmerene na sprečavanje i borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Implikacije za promene na nivou praktične politike

OCENA INDEKSA ranjivosti se povećala sa 41 koliko je iznosila u 2022. godini na 55.6 u 2024, što ukazuje na veću ranjivost u različitim oblastima na dezinformacije i strani zločudni uticaj. Ovo naglašava hitnu institucionalnu potrebu za fokusiranim intervencijama i strategijama za delotvoran odgovor i ublažavanje ovih rizika koji prete demokratiji. Takođe je važno napomenuti da

ne postoji jedinstveno rešenje za dezinformacije, već delotvorni institucionalni odgovori iziskuju multidimenzionalni pristup, koji uključuje mere praktične politike, saradnju sa medijima i OCD-ima i koordinaciju sa međunarodnim akterima. Koje su potencijalne implikacije ove analize?

1 Članstvo ili napredniji nivo saradnje u/ sa NATO-om i EU će osnažiti Kosovo da unapredi svoju institucionalnu otpornost na strano uplitanje zemalja poput Rusije, Kine, njihovog zastupnika u regionu, Srbije i drugih.

2 Uvođenje predmeta medijske pismenosti/kritičkog razmišljanja na svim nivoima obrazovanja, uključujući osnovno, srednje i univerzitetsko, omogućiće učenicima i studentima da steknu osnovna saznanja o tome kako da prepoznaju bilo kakav vid informacijskih poremećaja. Pored toga, podizanje svesti među različitim društvenim grupama koje nisu deo obrazovnog sistema je od suštinskog značaja za sveobuhvatan pristup borbi protiv bilo kog vida informacijskog poremećaja, bilo da se radi o zločudnim informacijama, dezinformacijama ili netačnim informacijama.

3 Pravni okvir koji prepoznaje i kažnjava sve vidove nasilja nad ženama omogućenim tehnologijom, zapravo je nužan i hitan, u cilju suzbijanja rodno zasnovanih dezinformacija.

4 Međunarodna zajednica treba da intenzivira svoje napore da okonča spor između Kosova i Srbije. Treba uložiti napore da se identifikuju grupe koje su voljne da se angažuju u pravcu iznalaženja zajedničkog interesa, duž etničkih podela (žene, zelena agenda, poslovni sektor). Treba poboljšati praktičnu mogućnost dopiranja ka srpskoj zajednici, kako kada je reč o nastojanjima vlade tako i u smislu potraživanja srpske zajednice, u vezi usluga na koje polaže pravo.

5 Veći kapaciteti Saveta za štampu na Kosovu, samoregulatornog tela koje nadgleda onlajn medije, od ključnog je značaja za omogućavanje brzog odgovora na sve pristigle žalbe. S tim u vezi, SŠK će biti u stanju da proaktivno pr prati onlajn medijski sadržaj, kao preventivnu meru protiv bilo kakvih informacijskih poremećaja.

6 Partnerstva između različitih aktera, uključujući vladu, civilno društvo, medije i privatni sektor će rezultirati jačim i konsolidovanim naporima ka prevenciji i borbi protiv bilo kakvih vidova informacijskih poremećaja.

Analitičke implikacije nalaza

1 Oblast Međuetničkih odnosa

Ukupna Ocena:

69/100

2. izdanje INDEKSA, ukazuje da je oblast međuetničkih odnosa i dalje oblast koja je najranjivija, i beleži ocenu 69 od 100. Ova oblast prevashodno obuhvata odnose između Kosova i Srbije, međuetničke tenzije i ciljane dezinformacije stranih aktera. Ovaj poslednji je zapravo najranjiviji pokazatelj, od svih 18 pokazatelja INDEKSA.

Dezinformacije se često sagledavaju kao novija pojava, koja je nastala izumom tehnologije i veštačke inteligencije. Međutim, starovremenska propaganda postoji već decenijama, uključujući i Zapadni Balkan. Etnički preduzetnici (lideri koji su se pozivali na etničke podele) 80-ih i 90-ih godina u bivšoj Jugoslaviji, intenzivno su koristili tehnike demonizacije druge strane, kako bi jednu etničku grupu prikazali kao egzistencijalnu pretnju. Tehnologija je samo pojačala i povećala sposobnost propagande da bude mnogo moćnija, s obzirom na nove tehnološke alatke. Iako je pretpostavka uvek bila da će sve veća

digitalizacija demokratizovati medije, ispostavilo se da je tehnologija olakšala autoritarnim vladama da kontrolišu medijske kuće.

Tehnologija sada nudi mogućnost ciljanja na konkretne zajednice, a Srbija je na Kosovu nastojala da podrije ugled Kosova među kosovskim Srbima, da ih obeshrabri da učestvuju u institucijama, da ih navede da veruju da kosovske institucije žele da ih proteraju sa Kosova – sve u nameri da ih animira protiv Kosova. Nezavisni mediji imaju tendenciju da ne pribegavaju propagandi, međutim većina kosovskih Srba prati medije pod kontrolom srpske vlade, uz to da je većina medija u Srbiji pod kontrolom vlade.

Ruska invazija na Ukrajinu ima brojne sličnosti sa ratovima na Balkanu. Opravdanja Srbije i Rusije za napade na susedne zemlje počivala su na: (a) negiranju istorije druge strane, (b) prikazivanju druge strane kao inferiorne i (c) prikazivanju teškog položaja manjinskog srpskog/ruskog stanovništva, kao onog kome pretili etničko čišćenje i (d) montiranje slike ustanka, čak i kada je reč o postupcima načinjenim pod pokroviteljstvom države.

Postoje razlozi da se Srbija vidi kao zastupnik Rusije, ali postoje i opsežni dokazi da se zaključuje da Srbija deluje i u svom individualnom svojstvu. Na primer, planovi Srbije za „srpski svet“ postepeno su se materijalizovali Svesrpskim saborom. Usvajanje istog Dana državnosti Republike Srpske kao i Srbije, predstavlja veliku bezbednosnu pretnju po regionalni mir i stabilnost na Zapadnom Balkanu.

Ruski uticaj je takođe povećao nepoverenje javnosti u vakcine i generalno je narušio poverenje u Zapad. Ono što je interesantno primetiti je da ruski mediji, poput Sputnika, ne promovišu antivakserске narative u Rusiji. Međutim, njihove podružnice u Srbiji i drugim zemljama EU su to činile, ukazujući na zločudnu nameru koja leži u korenima širenja dezinformacija od strane ruske države.

Teroristički napad u Banjskoj, Kosovo, septembra 2023. godine, medijski je praćen potpuno drugačije na Kosovu i u Srbiji i drugim zemljama regiona. Na Kosovu je tretiran kao paravojni terorizam pod pokroviteljstvom srpske države, dok u Srbiji napadači uživaju status heroja. Ovo pokazuje kako država koristi dezinformacije da manipuliše i radikalizuje javnost duž etničkih podela. Suština strategije dezinformisanja nije da netačno predoči činjenice, već da iskoristi skrivene struje i nivo nezadovoljstva koje se nakupilo među različitim grupama.

Javna podrška autoritarnim liderima je porasla u svim zemljama Zapadnog Balkana, osim na Kosovu i u Albaniji, gde je istovremeno sve manje privlačnost nezapadnjačke orijentacije. Podrška Vladimiru Putinu i Tajipu Erdoganu je porasla, dok je Bajden u začelju liste samo na Kosovu. Čak i u članicama NATO-a kao što su Makedonija i Crna Gora, pro-EU raspoloženje jedva da je više pozicionirano od toga.¹⁸ Anti-EU osećanja uglavnom pokazuju etnički Srbi u većini zemalja Zapadnog Balkana, što oslikava nivo antievropskih osećanja koja otvoreno zastupa njeno rukovodstvo.

Strani zloćudni uticaj u međuetničkim odnosima predstavlja veći problem nego što je to slučaj u drugim oblastima, s obzirom na to da Srbija, a u određenom stepenu i Rusija, računaju na lojalnost srpske zajednice da ospori konsolidaciju Kosova, kao članice međunarodne

zajednice država. Ne iznenađuje činjenica da je, dok je ranjivost na dezinformacije u politici i medijima zabeležila regres od poslednjeg izveštaja, ranjivost u oblasti međuetničkih odnosa znatno gora.

Često slanje srpskih snaga na granicu sa Kosovom i podsticanje neslaganja unutar Kosova povećali su i opasnost od oružanih sukoba. Brojne zemlje koje doprinose sastavu Kosovskih snaga pojačale su svoje prisustvo, posebno u severnom delu zemlje (Nemačka, UK, Turska, Bugarska, Italija, itd.). Srbija takve poteze opravdava pretinjama uperenim protiv kosovskih Srba, a postoji bojazan da vreba trenutak koji će omogućiti ulazak njenih trupa – verovatno prurušenih u nezadovoljne građane koji su uzeli oružje u svoje ruke – na sever Kosova.

Prisustvo Kosovske policije na severu i naponi da se raskrinka ilegalno prisustvo Srbije uveliko su iskorišćeni od strane beogradskih medija koji žele da naruše ugled Kosova među kosovskim Srbima. Odnosi među običnim ljudima nisu značajno stradali, ali je generalno opalo poverenje u oslanjanje na kosovske institucije. Ove i druge trendove javnog mnjenja predstavlja UNDP u svojoj seriji publikacija pod nazivom Puls javnosti, ali i jedna organizacija iz Severne Mitrovice.¹⁹

Opšta je ocena da su dezinformacije zloćudnih stranih aktera više uperene protiv kosovskih Srba nego protiv Albanaca.

Mediji u Srbiji koje sponzorise vlada se bave širenjem dezinformacija na različitim onlajn platformama. Politika da se Kosovo prikaže kao neuspešno, istovremeno ga opisuje i kao rizično, stvarajući time klimu nestabilnosti i sumnje među samim zajednicama. Netačno predstavljanje incidenata, manipulacija činjenicama imaju za cilj da pogoršaju međuetničke tenzije i podriju poverenje u sprovođenje zakona. Prema navodima Prishtina Insight (3. juna 2023), „od 17. maja, ovakve reportaže iskorišćavaju međuetničke odnose da ponovo objave lažne vesti, i time stvore privid da je situacija konstantno nestabilna.“²⁰ Pouzdani izvori vesti obično imaju malu čitanost, ali možda je pozitivna vest to da u srpskom govornom području, kosovski Srbi imaju veći pristup nezavisnim vestima u odnosu na većinu njihovih sunarodnika širom Zapadnog Balkana.

18 IRI. Maj 2024. Regionalna anketa na Zapadnom Balkanu.

19 Surlić, Stefan. Mart 2024. Analiza trenda. Stavovi srpske zajednice na Kosovu. Aktiv.

20 Prishtina Insight. 23. maj 2024. Disinformation stoking interethnic tensions in Kosovo. (Need to find link sepse ky link nuk po punon!) <https://shorturl.at/oKUqL>

2 Oblast Rodno zasnovanih dezinformacija

Ukupna Ocena:

59/100

2. izdanje INDEKS-a otkriva da je oblast rodno zasnovanih dezinformacija zapravo drugi najranjiviji stub, sa ocenom 59/100. Ova oblast procenjuje stavove prema ženama u politici, žene i digitalna pismenost, kao i nasilje nad ženama omogućeno korišćenjem tehnologije.

Važno je napomenuti da širenje rodno zasnovanih dezinformacija, seksističkog ponašanja i rodni stereotipa šteti ne samo ciljanim pojedincima/grupama, već i demokratiji. Koristi se kao sredstvo da se žene učutkaju, da se odvrte od angažovanja u onlajn političkom diskursu, da se oblikuju rodne percepcije i utiče na ulogu žena u demokratiji.²¹ Ovo ima za posledicu da je polovina stanovništva obeshrabrena ili im je uskraćena mogućnost da ostvare svoje pravo javnog učešća, time predstavljajući ozbiljnu pretnju po demokratiju.

Prvo, Fejsbuk i Instagram su platforme na kojima se žene najčešće susreću sa nasiljem omogućenim korišćenjem tehnologije. Konkretno, svaka treća žena koja je doživela takvo nasilje prijavila je da joj se ono dogodilo na jednoj od ove dve platforme.²² Prema istom izveštaju, na Kosovu je 43.3% žena doživelo bar jedan vid nasilja omogućenog tehnologijom.²³ Primer koji ukazuje na to koliko su žene ugrožene je nedavni i šokantan slučaj „Albkingsa“, grupe ljudi, od kojih većinu čine muškarci, koji dele lične slike i brojeve telefona mladih žena i devojaka na platformi mreže Telegram. Onlajn nasilje je zabeležilo najnižu ocenu među tri pokazatelja, time ukazujući na hitnu potrebu da se propisi poboljšaju, kako bi se žene zaštitile od dezinformacija i drugih vidova rodno zasnovanog nasilja u digitalnom prostoru.

Drugi, manje ranjivi u poređenju sa ocenom zabeleženom kada je reč o propisima, su stavovi građana prema ženama u politici. Iako se otkriva značajan jaz između spremnosti pojedinaca da glasaju za žene i uverenja da su drugi građani spremni da glasaju za žene, upravo ova percepcija čini da izgleda da je kandidatkinjama veoma teško da budu izabrane. Konkretno, 84% građana se izjasnilo da su spremni da glasaju za žene; mada smatraju da je samo 20% drugih građana spremno da glasaju za žene.

Štaviše, iako se 56% ljudi slaže ili se u potpunosti slaže da onlajn uznemiravanje i negativna portretizacija političarki obeshrabruju njihovo političko učešće, onlajn nasilje nad ženama je prisutno svakodnevno, a posebno dobija na svom intenzitetu tokom izbora. Oko 90% komentara mržnje u digitalnom prostoru daju muškarci na račun žena i generišu veću stopu interakcije u poređenju sa opštim vestima.²⁴ Ovi mizogini komentari znatno dobijaju na intenzitetu tokom važnih političkih procesa i izbornih kampanja, kao i nakon slučajeva femicida.²⁵

21

22

23

24 Demokratija za razvoj (2023). „Mediat jo-sociale. Hulumtimi dhe ekspozimim i dezinformimit gjinor në Kosovë.“ (Nedruštveni mediji. Istraživanje i izlaganje slučajeva rodni dezinformacija na Kosovu) Izveštaj o praćenju medija. Priština, Kosovo.

25 Slobodna Evropa, „Urrejtja e shprehur në internet: Gratë bartin peshën kryesore“ (Mržnja izražena na internetu: Žene nose glavni teret) 12. februar 2024. <https://www.evropaelire.org/a/grate-te-pasigurta-online-gjuha-e-urrejtjes-/32815422.html>

Treće, žene i digitalna pismenost beleže ocenu 57/100, što sugeriše da, u proseku, žene imaju umerene tendencije da veruju u teorije zavere. Međutim, one smatraju da nemaju dovoljno samopouzdanja da prepoznaju šta je reklama a šta nije, kada je pročitaju onlajn.

Takođe, ranjivije su (63/100) u prepoznavanju imejllova ili poruka u društvenim medijima, koje sadrže sumnjive linkove i adrese ili imena koja ne poznaju.

Uopšteno gledano, rodno zasnovano nasilje olakšano tehnologijom,

uključujući onlajn uznemiravanje, kao što su mizogini način izražavanja, uhođenje, dezinformacije i govor mržnje upereni protiv žena u politici i javnom diskursu, široko su rasprostranjeni i iziskuju zakonodavno delovanje.

3 Oblast Političkog pejzaža

Ukupna Ocena:

56/100

2. izdanje INDEKSA razotkriva da je Politički pejzaž ranjiv na dezinformacije i strani zloćudni uticaj, ocenom 56 od 100. To znači da je upravo ova oblast treća po redu najranjivija u sklopu pet kategorija Indexa. Ova oblast oslikava stavove i ponašanje političkih lidera, institucionalni kredibilitet, ranjivost na polju svakodnevne politike/izbora i institucionalni kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama.

Prvo, ranjivost u sklopu svakodnevne politike i tokom izbornih perioda je važna. Konkretno, pitanja političke prirode, uključujući dijalog sa Srbijom i vladine odluke o severu Kosova, dva su glavna pitanja oko kojih je sve veći broj dezinformacija koje pristižu od domaćih i stranih zloćudnih aktera poput Rusije, Kine i njenog zastupnika u regionu – Srbije, i koji beleži konstantan rast. Primer koji se izdvaja je slučaj napada u Banjskoj, koji se odigrao 24. septembra, u Banjskoj, Kosovo. Izveštaji NDI-a o praćenju medija ukazuju da su informacijski poremećaji

bili široko rasprostranjeni po svim društvenim medijima i da su imali za cilj da podstaknu masovnu paniku i nasilje u tom delu Kosova. Slično, druga odluka vlade koja je proizvela najviše informacijskih poremećaja bila je mera reciprociteta u vezi sa ličnim kartama.²⁶ Veštačka inteligencija je takođe korišćena za kreiranje slika konflikta u Banjskoj, a koje su zapravo preuzete iz drugih konflikata. Štaviše, govor mržnje i dezinformacije su takođe široko rasprostranjeni tokom izbornih perioda. Prema praćenju koje je obavio NDI, izbori u opštinama sa srpskom većinom, održani 23. aprila 2023. godine, bili su praćeni velikim brojem informacijskih poremećaja, uključujući jezik koji promovise političke podele, uznemiravanje, grub i seksistički način izražavanja, govor mržnje, izmanipulisan i obmanjujući sadržaj.

Drugo, sposobnost institucija da se pozabave stranim dezinformacijama pokazala se kao najranjiviji aspekt ove oblasti. Ovo je od presudne važnosti iz nekoliko razloga, uključujući nacionalnu bezbednost, poverenje javnosti u institucije, ekonomsku stabilnost, demokratske procese i međunarodne odnose. Ovaj poslednji element može zaoštriti diplomatske odnose i oslabiti saveze. Međutim, uprkos naporima vlade

da ojača institucionalne kapacitete u borbi protiv dezinformacija, posebno kibernetičke napade koji potiču od stranih subjekata, merama poput donošenja Zakona o sajber bezbednosti²⁷ i uspostavljanjem Nacionalnog centra za obuku o sajber bezbednosti²⁸, stručnjaci i dalje smatraju da ovi kapaciteti nisu adekvatni, i da ranjivost i dalje prevladuje na visokom nivou. Štaviše, neki drugi faktori koji doprinose ranjivosti na dezinformacije i strani zloćudni uticaj uključuju vladine odluke koje nisu koordinisane sa Zapadom, odsustvo administrativnih kapaciteta za borbu protiv dezinformacija koje potiču iz zloćudnog stranog uticaja, nedostatak finansijske nezavisnosti medija i slabi kapaciteti za proveru činjenica.²⁹

Treće, ranjivost je, kada je reč o stavovima i ponašanju političkih lidera, nešto veća od institucionalnog kredibiliteta. Vredi napomenuti da je u poređenju sa periodom od pre dve godine, ranjivost stavova i ponašanja političkih lidera neznatno porasla. Odsustvo koordinacije na polju spoljne politike i nepovezane akcije vlade u vezi sa opštinama sa srpskom većinom smatraju se faktorima koji doprinose ovoj ranjivosti.³⁰

26 D4D. (2022). „Informacijski poremećaj: Uticaj na informisanost građana” Izveštaj o praćenju. https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2022/09/D4D_Q3report_Final_ENG_WEB.pdf

27 Vidi Zakon 08/L-173 o sajber bezbednosti, dostupan na <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=70933>

28 Dostupno na <https://klankosova.tv/inaugurohet-qendra-trajnuese-per-siguri-kibernetike-kurti-arritje-domethenese-ne-kete-rrugetim/>

29 Onlajn anketa sa stručnjacima iz akademske zajednice i civilnog društva.

30 Onlajn anketa sa stručnjacima iz akademske zajednice i civilnog društva.

4 Oblast Medijskog okruženja

Ukupna Ocena:

55/100

2. izdanje INDEKSA razotkriva da su mediji ranjivi na dezinformacije i strani zločudni uticaj, ocenom 55 od 100. Ovo čini da medijsko okruženje zauzme četvrto mesto u smislu svoje ranjivosti, među pet oblasti koje meri indeks. Medijsko okruženje procenjuje slobodu medija, rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija javnosti, kapacitet za upravljanje stranim netačnim informacijama/dezinformacijama i otpornost javnosti na netačne/dezinformacije.

Prvo, rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija javnosti je najranjiviji pokazatelj ove oblasti, sa ocenom 72/100. Ovaj pokazatelj istovremeno predstavlja najranjiviji pokazatelj među svim drugim pokazateljima (ukupno 18) duž pet stubova. Dezinformacije su prepoznate kao značajno pitanje na nacionalnom nivou, koje uspeva da se probije u svim vidovima medija, uključujući i one tradicionalne.³¹ Premda, tradicionalni mediji i dalje ostaju izvor informacija koji uživa veće pov-

erenje u odnosu na onlajn medije. Iako postoje neznatni dispariteti u nivoima ranjivosti među onlajn medijima i javnim i privatnim televizijama, postoji nešto svetliji aspekt: ranjivost na promenu stavova javnosti je nešto niža, u poređenju sa prevladavanjem dezinformacija i odsustvom medijske pismenosti.

Drugo, kapacitet za upravljanje stranim dezinformacijama predstavlja drugi pokazatelj u ovoj oblasti koji beleži najveći stepen ranjivosti. Prema mišljenju jednog stručnjaka, sposobnost institucija, posebno medija, da upravljaju pretnjom dezinformacija ocenjena je slabom.³² Slično tome, delotvornost Fejsbuka, iako bolja u poređenju sa 2022, smatra se slabom. Trenutno postoji 1.1 miliona korisnika društvenih medija, a Fejsbuk je najveća platforma koja se koristi na Kosovu. Fejsbuk ima jednog partnera za proveru činjenica³³ na Kosovu, ali u poređenju sa stepenom rasprostranjenosti informacijskih poremećaja, teško je upravljati svim tim. Štaviše, rasprostranjenost onlajn platformi i nedostatak institucionalnih kapaciteta umanjili su mogućnost garantovanja bezbednosti onlajn korisnika. Onlajn mediji su samoregulisani preko Saveta za štampu Kosova.³⁴ Međutim, kapaciteti Saveta za štampu Kosova da

sprovede ex-ante praćenje onlajn sadržaja i da preispita sve primljene žalbe nisu dovoljni. Pored toga, Savet nema moć da obaveže na poštovanje svojih odluka, što u biti ograničava njegovu funkcionalnost. U takvom kontekstu, širenje dezinformacija postaje lakše.

Treće, otpornost javnosti na dezinformacije beleži ocenu 55/100, kao treći najranjiviji pokazatelj u ovoj oblasti, dok sloboda medija beleži ocenu 32/100, i samim tim predstavlja pokazatelj sa najmanjim nivoom ranjivosti. Prvo, obrazovni sistem ne priprema kosovske građane da prepoznaju bilo kakve vrste informacijskih poremećaja; što doprinosi slaboj otpornosti javnosti na informacijske poremećaje. Osnovne i srednje škole nemaju časove medijske pismenosti/kritičkog razmišljanja, u sklopu svog nastavnog plana i programa. Prema Programu za međunarodno ocenjivanje učenika (PISA), kojim se procenjuje sposobnost čitanja, matematike i prirodnih nauka petnaestogodišnjaka, učenici sa Kosova su ostvarili ocenu koja je manja od proseka OECD-a iz matematike, čitanja i prirodnih nauka a manji procenat učenika na Kosovu, u odnosu na prosek u zemljama OECD-a, ostvarili su dobar rezultat (5. ili 6. nivo) u najmanje jednom predmetu, ili su postigli minimalni nivo znanja

³¹ Onlajn anketa sa stručnjacima iz akademske zajednice i civilnog društva.

³² Ibid.

³³ Proveravač činjenica iz trećeg izvora je krypometeri. Sem njega, partneri za proveru činjenica koje je međunarodno priznao IFCN (Međunarodna mreža za proveru činjenica) na Kosovu su: Krypometer i Hybriid.

³⁴ Za više informacija vidi internet stranicu Saveta za štampu Kosova <https://presscouncil-ks.org/>

(nivo 2 ili više) u sva tri predmeta.³⁵ Drugo, iako sloboda medija beleži najbolji rezultat u odnosu na druge pokazatelje, treba napomenuti da

je Udruženje novinara Kosova tokom 2023. godine zabeležilo 74 slučaja napada na novinare i medije i da je ovaj broj napada veći za 41 u odno-

su na 2022. godinu.³⁶ Ovi brojevi ukazuju na zabrinutost kada je reč o slobodi novinara.

³⁵ Rezultati PISA 2022. Dostupni na <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/kosovo-1f99d575/#section-d1e17>

³⁶ Intervju sa izvršnom direktorkom Udruženja novinara Kosova, Getoarbe Mulliqi. 30. maj 2024.

5 Oblast Percepcija javnosti

Total vulnerability score:

45/100

II izdanje Indeksa otkriva da je oblast percepcija javnosti ranjiva na dezinformacije i na strani zločudan uticaj, ocenom 45 od 100. Ova ocena zapravo ukazuje da je ovaj domen i dalje najmanje ranjiv, kao što je to bio slučaj pre dve godine (INDEKS 2022). Stub Percepcija javnosti oslikava stavove kosovskog stanovništva o NATO, SAD, EU, Rusiji i Kini; verovanje u teorije zavere i dezinformacije; percepcije demokratije; i poverenje u institucije.

Prvo, stavovi kosovskog stanovništva o NATO, SAD, EU, Kini i Rusiji i dalje beleže najmanji nivo ranjivosti. Međutim, i dalje postoje značajne razlike u stavovima između zajednica kosovskih Albanaca i kosovskih Srba. Slično podacima predstavljenim u 1. INDEKSU, građani iz zajednice kosovskih Albanaca povoljnije gledaju na NATO, SAD, EU, dok građani iz reda zajednice kosovskih Srba gledaju manje povoljno na zapadne sile, sa pozitivnim mišljenjem prema Rusiji i Kini. Ovo je, s obzirom na nivo ranjivosti na dezinformacije i strani zločudan uticaj, značajno zastu-

pljenije u okviru zajednice kosovskih Srba u poređenju sa zajednicom kosovskih Albanaca. Štaviše, razvrstavanje podataka po polu ne otkriva neke posebne razlike u stavovima i glasanju među ženama i muškarcima, kada je reč o ovom pokazatelju.

Drugo, građani su podložni teorijama zavere i dezinformacijama ocenom od 54/100. Pojavljuju se značajne razlike među etničkim zajednicama kada je reč o verovanju ovim teorijama zavere, dok se ne primećuju nikakve posebne razlike kada je reč o starosnoj dobi i polu. Na primer, 55% građana iz reda zajednice kosovskih Srba podržava teoriju zavere koja pripisuje krivicu NATO-u i EU za tenzije na severu Kosova, za razliku od 16% građana iz reda zajednice kosovskih Albanaca koji zastupaju takva uverenja. Još jedan primer, koji pokazuje visoku ranjivost građana na dezinformacije, bez obzira na etničku pripadnost, jeste mišljenje da je homoseksualnost bolest (60% građana). Štaviše, percepcija demokratije je takode ranjiva sa ocenom 42/100, bez nekih većih razlika u kategorijama etničke pripadnosti, starosne dobi ili pola. Generalno, ankete pokazuju da građani Kosova pokazuju visok stepen podrške za demokratiju uopšte.³⁷

Treće, poverenje u institucije beleži ocenu ranjivosti od 54/100 i oslikava poverenje građana u sedam glavnih institucija uključujući: vladu, predsednika/cu, medije, pravosuđe, policiju, Kosovske bezbednosne snage i političke stranke. Ono što je značajno je razlika u gledištima između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba u vezi sa Kosovskim bezbednosnim snagama i policijom, pri čemu ova druga institucija pokazuje niži nivo poverenja i veću ranjivost na dezinformacije i strano uplitanje. Sa druge strane, slično loši stavovi postoje i kada je reč o poverenju u političke stranke.

37 NDI izveštaj. (2022). „Information Integrity in Kosovo: Assessment of the Political Economy of Disinformation“ Dostupan na <https://www.ndi.org/publications/information-integrity-kosovo-assessment-political-economy-disinformation>

PRILOG II – Metodologija

Indeks ranjivosti na dezinformacije zasnovan je na 10 sveobuhvatnih izvora podataka:

1 Ispitivanje javnog mnjenja NDI

Reprezentativna nacionalna i regionalna istraživanja javnog mnjenja sprovedena su u Republici Kosovo 2021, 2022. i 2023. godine od strane Nacionalnog demokratskog instituta (NDI). Za Indeks je korišćen niz pitanja iz NDI anketa.

2 Onlajn ankete sa stručnjacima

Demokratija Plus je izradila listu stručnjaka iz reda civilnog društva, akademske zajednice, novinara i vladinih zvaničnika. Svaka grupa stručnjaka (npr. civilno društvo, akademska zajednica i novinari) bila je zastupljena u razgovorima najmanje 20%. Na listi je bilo 15 stručnjaka, od kojih su 11 bili muškarci i 4 žene. Ukupno njih 12 je dolazilo iz albanske zajednice a 3 iz srpske.

3 Kabinetsko istraživanje

Kabinetsko istraživanje je sprovedeno kako bi se otkrilo da li postoji strategija ili drugi dostupni mehanizmi koje je vlada koristila za upravljanje dezinformacijama, informacionim prostorom i kibernetičkim pretnjama.

4 V-DEM INDEKS

Varijetei demokratije (V-Dem) je istraživački projekat koji konceptualizuje i meri demokratiju, baziran na Katedri za političke nauke Univerziteta u Geteborgu, Švedska.³⁸

5 UN Anкета Puls javnosti³⁹

6 INDEKS percepcije korupcije koji je osmislio Transparency International⁴⁰

7 SVEtski indeks slobode štampe koji su osmislili Reporteri bez granica⁴¹

8 Indeks medijske pismENosti koji su osmislili Institut za otvoreno društvo Sofija i Inicijativa za evropske politike.⁴²

9 REZultati PISA⁴³

10 IzveŠTAj Un Women⁴⁴

11 UN OČENA E-UČEŠĆA⁴⁵

38 Varieties of Democracy. Dostupno na <https://www.v-dem.net/>

39 UN Puls javnosti. Dostupno na <https://www.undp.org/kosovo/projects/public-pulse>

40 Indeks percepcije korupcije. Dostupan na https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAlalQobChMIqJbMhpjK-AIVz49oCRI7QTrEAAyASAAE-gI_M_D_BwE

41 Svetski indeks slobode štampe dostupan je na <https://rsf.org/en/rsf%E2%80%99s-2022-world-press-freedom-index-new-era-polarisation-0>

42 Indeks medijske pismenosti. Institut za otvoreno društvo Sofija. Dostupan na <https://osis.bg/?p=3750&lang=en>

43 Rezultati PISA za Kosovo. Dostupni na https://www.oecd.org/pisa/OECD_2022_PISA_Results_Comparing%20countries%E2%80%99%20and%20economies%E2%80%99%20performance%20in%20mathematics.pdf

44 Izveštaj UN Women: „The dark side of digitalization Addressing technology-facilitated violence against women in Eastern Europe and Central Asia” https://www.oecd.org/pisa/OECD_2022_PISA_Results_Comparing%20countries%E2%80%99%20and%20economies%E2%80%99%20performance%20in%20mathematics.pdf

45 E-učešće UN. Dostupno na <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index>

PRILOG III- Spisak kodova

Spisak kodova

Sledi pregled pitanja koja su korišćena pri izradi Indeksa ranjivosti Kosova na dezinformacije za 2024. godinu. Isti je usredsređen prvenstveno na pet širokih dimenzija ranjivosti, koje se dalje raščlanjuju preko pokazatelja koji sadrže anketne i zbirne podatke relevantne za odnosne dimenzije. Inauguralna verzija Indeksa je sadržala tri dimenzije uključene u procenu, i to (1) Percepcije javnosti, (2) Politički pejzaž i (3) Medijsko okruženje. Pored njih, ovom prilikom smo dodali još dve nove dimenzije. Iste su: (4) Rodno zasnovane dezinformacije i (5) Međuetnički odnosi. Za većinu uključenih tačaka podataka, podaci su uzeti iz poslednje dostupne godine za svaki izvor, dok je godina svih izvora podataka i anketa detaljno navedena pored svakog uključenog pitanja. Svaka dimenzija je dalje podeljena na četiri dodatna pokazatelja, od kojih svaki nosi ocenu od 100. Ukupne ocene među ovim pokazateljima se sabiraju i dele na osnovu četiri pokazatelja, da bi se dobio konačan rezultat za svaku dimenziju.

Primarni inputi su sastavljeni od anketa koje je realizovao Nacionalni demokratski institut (NDI), koje služe kao osnova za pokazatelj stavova javnosti, zajedno sa anketama sa stručnjacima DPlusa, koje su realizovali istraživači Demokracije Plus, a koji služe za jačanje pokazatelja političkog pejzaža, medijskog okruženja, rodnih

i međuetničkih odnosa. Dodatni podaci su dobijeni iz nekoliko drugih indeksa i izveštaja. Podaci uzeti iz ovih alternativnih izvora su na sličan način označeni pored svakog odnosno pitanja.

Percepcije javnosti

Dimenzija percepcija javnosti je u potpunosti izvedena iz anketnih podataka koje je naručio NDI. U zavisnosti od pitanja, poslednja verzija svakog pitanja je uzeta iz dva glavna istraživanja NDI-a, uključujući regionalnu anketu NDI-ja i anketu NDI-ja na nivou Kosova. Pored toga, za percepcije o demokratiji, podaci su preuzeti iz Ankete Puls javnosti koju su Ujedinjene nacije realizovale aprila 2023. godine. Dimenzija stavova javnosti podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se došlo do ukupnog broja 100.

1 Stavovi kosovskog stanovništva o NATO, EU, SAD, Kini i Rusiji

Prvo pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Kini?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma nepovoljno, a 5 je veoma povoljno)

Drugo pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Rusiji?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Izvor: 1/5 – (1 je veoma nepovoljno, a 5 je veoma povoljno)

Četvrto pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o Sjedinjenim Američkim Državama?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma povoljno, a 5 je veoma nepovoljno)

Peto pitanje: Kakvo je vaše mišljenje o NATO-u?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1/5 – (1 je veoma povoljno, a 5 je veoma nepovoljno)

Šesto pitanje: Da je ove nedelje održan referendum za članstvo vaše zemlje u EU, kako biste glasali?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-4 – Apsolutno za/Verovatno za/Verovatno protiv/Apsolutno protiv

Sedmo pitanje: Da je ove nedelje održan referendum za članstvo

vaše zemlje u NATO-u, kako biste glasali?

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: 1-4 – Apsolutno za/
Verovatno za/Verovatno protiv/
Apsolutno protiv

2 Verovanje u teorije zavere i dezinformacije

Prvo pitanje: Da li smatrate da neki onlajn novinski sajtovi/portali izveštavaju o lažnim informacijama ili ne?

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: 1-3 – Ne, ne rade to/Da, povremeno/Da, redovno

Drugo pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Homoseksualnost je poremećaj ili bolest“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Neutralan/na – Slažem se, U potpunosti se slažem

Treće pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Zajednica opština sa srpskom većinom će postati nova Republika Srpska na Kosovu“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Neutralan/na – Slažem se, U potpunosti se slažem

Četvrto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „NATO i EU su krivi za tenzije na severu Kosova“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Neutralan/na – Slažem se, U potpunosti se slažem

Peto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Međunarodni partneri pogrešno kažnjavaju Kosovo“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Neutralan/na – Slažem se, U potpunosti se slažem

Šesto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Izaslanici SAD i EU za Zapadni Balkan pokušavaju da zbace Kurtija sa vlasti“

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Neutralan/na – Slažem se, U potpunosti se slažem

3 Percepcije o demokratiji

Prvo pitanje: Bez obzira na dnevnu politiku i gledajući prema budućnosti, da li se slažete da su demokratski procesi na Kosovu pokrenuti i da idu u dobrom smeru?

Izvor: UN Anketa Puls javnosti

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem/ Ne slažem se/Neutralan/na – 0; Slažem se/ U potpunosti se slažem – 1

Drugo pitanje: Da li su izbori na Kosovu demokratski i u skladu sa međunarodnim standardima?

Izvor: UN Anketa Puls javnosti

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem/ Ne slažem se/Neutralan/na – 0; Slažem se/ U potpunosti se slažem – 1

Treće pitanje: Da li mislite da će vaš glas promeniti situaciju na Kosovu?

Izvor: UN Anketa Puls javnosti

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem/

Ne slažem se/Neutralan/na – 0; Slažem se/ U potpunosti se slažem – 1

Četvrto pitanje: Da li verujete da je donošenje odluka u kosovskim institucijama inkluzivno i odgovorno?

Izvor: UN Anketa Puls javnosti

Skala: (0/1) Uopšte se ne slažem/Ne slažem se/ Neutralan/na – 0; Slažem se/ U potpunosti se slažem – 1

4 Poverenje u institucije

Prvo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Predsednik/ca

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Treće pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Vlada

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Peto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Političke stranke

Izvor: Regionalna anketa NDI

Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Sedmo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Pravosuđe

Izvor: Regionalna anketa NDI
Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Osmo pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Policija

Izvor: Regionalna anketa NDI
Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Deveto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Mediji

Izvor: Regionalna anketa NDI
Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Jedanaesto pitanje: Molimo vas rangirajte sledeće institucije na skali od 5 kao institucije sa najviše poverenja i 1 kao institucije sa najmanje poverenja: Kosovske bezbednosne snage

Izvor: Regionalna anketa NDI
Skala: (1-4) Odlična, dobra, zadovoljavajuća, loša

Politički pejzaž

Dimenzija Politički pejzaž koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući Indeks varijeteta demokratije, Indeks percepcije korupcije i Ankete sa stručnjacima koje je realizovao istraživački tim Demokratije Plus. Dimenzija Politički pejzaž podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje

svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se izračunao ukupan broj od 100.

1 Stavovi i ponašanje političkih lidera

Drugo pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i: Rusije

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – Veoma slabi/ Donekle slabi/Neutralan-na/ Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Treće pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i: Kine

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – Veoma slabi/ Donekle slabi/ Neutralan-na / Donekle normalizovani/Veoma normalizovani

Četvrto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i: SAD

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – Veoma normalizovani/ Donekle normalizovani/ Neutralan-na /Donekle slabi/Veoma slabi

Peto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i: NATO

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1-5 – Veoma normalizovani/ Donekle normalizovani/ Neutralan-na /Donekle slabi/Veoma slabi

Šesto pitanje: Uzimajući u obzir aktivnosti i izjave Vlade Kosova u poslednjih nekoliko godina, koliko slabim ocenjujete odnose između Kosova i: EU

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – Veoma normalizovani/ Donekle normalizovani/ Neutralan-na /Donekle slabi/Veoma slabi

Sedmo pitanje: U kojoj meri su postupci kosovskih političkih lidera ispunili demokratske ideale građana?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – (1 je manje demokratski, a 5 više demokratski)

Osmo pitanje: U kojoj meri su izjave kosovskih političkih lidera ispunile demokratske ideale građana?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1-5 – (1 je manje demokratski, a 5 više demokratski)

2 Institucionalni kapacitet

Prvo pitanje: Rang zemlje u indeksu percepcije korupcije

Izvor: Transparency International 2023
Skala: 0/100

Drugo pitanje: Ocena horizontalne odgovornosti (U kojoj meri je postignut ideal horizontalne odgovornosti vlade?)

Izvor: Indeks horizontalne odgovor-

nosti, Varijeteti demokratije za 2023
Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Treće pitanje: Ocena u kategoriji nadzora nad izvršnom vlašću (Ako su zvaničnici izvršne vlasti bili uključeni u neustavne, nezakonite ili neetičke aktivnosti, koliko je verovatno da će ih neko telo, osim skupštinskog saziva, kao što je vrhovni revizor, glavni tužilac ili ombudsman, ispitati ili istražiti i izdati nepovoljnu odluku ili izveštaj?)

Izvor: Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2023

Skala: 0/4 – Malo verovatno/
Veoma neizvesno/Verovatno/
Izvesno ili skoro izvesno

Četvrto pitanje: Uskladenost sa ocenom pravosuđa (Koliko često biste rekli da se vlada pridržava važnih odluka drugih sudova sa kojima se ne slaže?)

Izvor: Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2023

Skala: 0/4 – Retko/Okolo polovine vremena/Obično/Uvek

Peto pitanje: Ocena ograničavanja izvršne vlasti od strane zakonodavne (U kojoj meri su zakonodavna vlast i vladine agencije, vrhovni revizor, glavni tužilac ili ombudsman sposobni da ispituju, istraže i vrše nadzor nad izvršnom vlašću?)

Izvor: Indeks horizontalne odgovornosti, Varijeteti demokratije za 2023

Skala: 0/1 (od niske do visoke)

Šesto pitanje: Ocena deliberativne demokratije (U kojoj meri je postignut ideal deliberativne demokratije?)

Izvor: Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije, Varijeteti demokratije

Skala: 0/1 (od niske do visoke)

Sedmo pitanje: Ocena jednake podele resursa

Izvor: Varijeteti demokratije, Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije za 2023.

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Osmo pitanje: Ocena isključenosti u pripadnosti društveno-ekonomskoj grupi

Izvor: Varijeteti demokratije, Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije za 2023.

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Deveto pitanje: Ocena socijalne grupe

Izvor: Varijeteti demokratije, Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije za 2023.

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

Deseto pitanje: Ocena političke grupe

Izvor: Varijeteti demokratije, Indeks građanskih sloboda i nediskriminacije za 2023.

Skala: 0/1 – (od malog do visokog)

3 Ranjivost u vezi sa svakodnevnom politikom/izborima

Prvo pitanje: Koliko su dezinformišući narativi rasprostranjeni tokom izbora na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neučestale/
neučestale/ neutralan-na /
učestale/veoma učestale

Drugo pitanje: Koliko su dezinformišući narativi rasprostranjeni u svakodnevnoj politici na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neučestale/
neučestale/ neutralan-na /
učestale/veoma učestale

Treće pitanje: Ocena polarizacije u društvu (Kako biste okarakterisali razlike u mišljenjima o glavnim političkim pitanjima u društvu?)

Izvor: Varijeteti demokratije

Skala: 0/4 – Ozbiljna polarizacija/umerena polarizacija/srednja polarizacija/ograničena polarizacija/Bez polarizacije

Četvrto pitanje: Širenje lažnih informacija na nivou stranke: Na nacionalnom nivou (Koliko često veće političke stranke i kandidati za funkcije koriste društvene medije za širenje obmanjujućih gledišta ili lažnih informacija kako bi uticali na svoje stanovništvo?)

Izvor: Varijeteti demokratije

Skala: 0/4 – Izuzetno često/često/
otprilike pola vremena/retko/
nikada ili skoro nikad

4 Institucionalni kapaciteti za upravljanje stranim dezinformacijama

Prvo pitanje: Koliko je Vlada Kosova spremna da odgovori na strane dezinformacije?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1/5 – Veoma nespremna/
Nespremna/ Neutralan-na /
Donekle spremna/Vrlo spremna

Drugo pitanje: Ako se sutra pojačaju strani naponi na polju dezinformacija u nameri da se destabilizuje Kosovo, koliko bi po vašim očekivanjima Kosovo ostvarilo dobar učinak u upravljanju pretnjom?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Vrlo slabo/Slabo/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Treće pitanje: Koliko su dobro definisane pravne i političke institucije Kosova za upravljanje kibernetičkim pretnjama?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Vrlo slabo/Slabo/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Četvrto pitanje: U poređenju sa drugim izazovima sa kojima se Kosovo suočava, koliko je značajna pretnja koju nose lažne vesti/dezinformacije?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma beznačajna/beznačajna/ni značajna ni beznačajna/značajna/veoma značajna

Peto pitanje: Da li su resursi (vladini, privatni ili neprofitni) široko dostupni građanima da provere istinitost potencijalno obmanjujućih tvrdnji?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: Ne/Da – 0/1

Medijsko okruženje

Dimenzija medijskog okruženja koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući Indeks Varijete-ta demokratije, Svetski indeks slobode štampe, PISA rezultate pismenosti, anketu Eurostata, popisne podatke, UN-ov indeks e-učešća i DPlus ankete sa stručnjacima, koje je realizovao istraživački tim. Dimenzija Medijs-

ko okruženje podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se izračunao ukupan broj od 100.

1 Sloboda medija

Prvo pitanje: Ocena zemlje u vezi sa Svetskim indeksom slobode štampe

Izvor: Svetski indeks slobode štampe Reportera bez granica 2023

Skala: 0/100

2 Rasprostranjenost/dostupnost dezinformacija u javnosti

Prvo pitanje: Koliko su dezinformacije rasprostranjene u kosovskom medijskom okruženju?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neučestale/neučestale/ neutralan-na / učestale/veoma učestale

Drugo pitanje: Koliko je ozbiljno pitanje dezinformacija na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/ neutralan-na / ozbiljno/veoma ozbiljno

Treće pitanje: Koliko su dezinformacije uticale na promenu stavova na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – U velikoj meri bez uticaja/bez uticaja/ neutralan-na /sa uticajem/sa veoma velikim uticajem

Četvrto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Privatni televizijski kanali

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/ neutralan-na /ozbiljno/veoma ozbiljno

Peto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Javni televizijski kanali

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/ neutralan-na/ozbiljno/veoma ozbiljno

Šesto pitanje: Molimo vas ocenite sledeće informativne kanale i koliko dezinformacije predstavljaju ozbiljnu pretnju po Kosovo:

Društveni mediji

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 – Veoma neozbiljno/neozbiljno/ neutralan-na/ozbiljno/veoma ozbiljno

3 Kapacitet za upravljanje dezinformacijama

Prvo pitanje: Da li vlada ima dovoljno tehnološki obučeno osoblje i resurse da ublaži štetu od pretnji na polju kibernetičke bezbednosti?

Izvor: Vladin kapacitet na polju kibernetičke bezbednosti – Indeks Varijeteta demokratije 2021

Skala: 0/4 – Ne/Ne stvarno/ Donekle/Uglavnom/Da

Drugo pitanje: Koja vrsta sadržaja je obuhvaćena pravnim okvirom za uređivanje interneta?

Izvor: Internet pravni regulatorni sadržaj – Indeks Varijeteta demokratije 2023

Skala: 0/4 – 0: Država može da ukloni bilo koji sadržaj po volji. 1: Država može da ukloni većinu sadržaja, a zakon štiti govor samo u konkretnim, i politički nekontroverznim kontekstima. 2: Pravni okvir je nejasan. Država može da ukloni neki politički osetljiv sadržaj, dok su drugi zaštićeni zakonom. 3: Zakon štiti većinu vidova političkog izražavanja, ali država može ukloniti posebno politički kontroverzne sadržaje. 4: Zakon štiti političko izražavanje, a država može da ukloni sadržaj samo ako krši ustaljene pravne kriterijume.

Treće pitanje: Koliko su bili delotvorni naporu vlade u borbi protiv dezinformacija?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Nedelotvorni/Donekle delotvorni/Delotvorni/Veoma delotvorni/Izuzetno delotvorni

Četvrto pitanje: Koliko je delotvoran trenutni kosovski pravni okvir

za suočavanje sa dezinformacijama?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Nedelotvorni/Donekle delotvorni/Delotvorni/Veoma delotvorni/Izuzetno delotvorni

Peto pitanje: Da li su kosovske institucije trenutno sposobne da delotvorno upravljaju pretnjom dezinformacija?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima
Skala: 1/5 - Nisu sposobne/donekle su sposobne/sposobne/veoma sposobne/izuzetno sposobne

Šesto pitanje: Koliko je Fejsbuk (ili druge kompanije društvenih medija) delotvorno upravljao pretnjom dezinformacija na svojoj platformi na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Nedelotvorni/Donekle delotvorni/Delotvorni/Veoma delotvorni/Izuzetno delotvorni

4 Otpornost javnosti na netačne informacije/dezinformacije

Prvo pitanje: Koliko dobro obrazovni sistem priprema građane Kosova da naprave razliku između stvarnih i lažnih izjava na internetu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: 1/5 - Vrlo loše/Loše/Prihvatljivo/Dobro/Vrlo dobro

Drugo pitanje: Rang zemlje Freedom House

Izvor: Freedom House 2023

Skala: 0/100

Treće pitanje: Ocena na polju čitanja/pismenosti u sklopu PISA

Izvor: PISA ocena veštine čitanja 2022

Skala: 0/600

Četvrto pitanje: Ocena na polju nauka u sklopu PISA

Izvor: PISA naučni rezultat 2022

Skala: 0/600

Peto pitanje: Ocena na polju matematike u sklopu PISA

Izvor: PISA ocena iz matematike 2022

Skala: 0/600

Šesto pitanje: Nivo e-učešća

među kosovskim stanovništvom
Izvor: Indeks e-učešća Ujedinjenih nacija za 2023 – Zamenjen srednjom vrednošću susednih zemalja: Crna Gora, Srbija, Albanija, Severna Makedonija, Srbija

Skala: Polazna skala 0/1 – Promenjena na 0/100

Sedmo pitanje: Koliko ste uvereni da ste u stanju da prepoznate šta je oglašavanje, a šta nije, kada vidite ili čitate stvari na internetu?

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1-5) Nisam uopšte, Ne baš, Ni jedno ni drugo, Poprilično, Vrlo

Osmo pitanje: Da li znate kako da prepoznate mejlove ili poruke u društvenim medijima (na primer, Fejsbuk) koje sadrže sumnjive linkove i adrese ili imena koja ne znate?

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (0-1) Da, uvek – Ne znam šta su ovi mejlovi i poruke/Ne, ne znam

kako/Teško mi je da prepoznam takve imejlove i poruke

Rodno zasnovane dezinformacije

Nova dimenzija rodno zasnovanih dezinformacija koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući NDI ankete, izveštaje UN Women i rezultate testa PISA. Dimenzija Rodno zasnovane diskriminacije podeljena je na četiri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se došlo do ukupnog broja od 100.

1 Stavovi prema ženama u politici

Prvo pitanje: Nasilje nad ženama u politici je definisano tako da obuhvata sve vidove agresije, prinude i zastrašivanja prema ženama kao političkim akterima samo zato što su žene. Molimo vas da ocenite koliko se slažete ili ne slažete sa sledećim izjavama: Onlajn uznemiravanje i negativna portretizacija političarki obeshrabruju njihovo političko učešće

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1/5) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Drugo pitanje: Spreman/Spreman sam da glasam za žene

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1/5) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Treće pitanje: Kosovski narod još uvek nije spreman da glasava za žene

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1/5) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Četvrto pitanje: Trebalo bi da postoji jednaka zastupljenost žena i muškaraca u nacionalnoj vladi

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1/5) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

2 Praznine na polju rodne pismenosti

Prvo pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Homoseksualnost je poremećaj ili bolest“ (ispitanice)

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Drugo pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Zajednica opština sa srpskom većinom će postati nova Republika Srpska na Kosovu” (ispitanice)

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Treće pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „NATO i EU su krivi za tenzije na severu Kosova” (ispitanice)

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Četvrto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Međunarodni partneri pogrešno kažnjavaju Kosovo“ (ispitanice)

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Peto pitanje: Da li verujete u sledeću izjavu: „Izaslanici SAD i EU za Zapadni

Balkan pokušavaju da zbače Kurtija sa vlasti” (ispitanice)

Izvor: NDI anketa za Kosovo

Skala: (0/1) U potpunosti se slažem, Slažem se, Neutralan/na, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Šesto pitanje: Ocena na polju čitanja/pismenosti u sklopu PISA (ispitanice)

Izvor: PISA ocena iz 2022.

Skala: 0/600

Sedmo pitanje: Koliko ste uvereni da ste u stanju da prepoznate šta je oglašavanje, a šta nije kada vidite ili čitate stvari na internetu? (ispitanice)

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (1-5) Nisam uopšte, Ne baš, Ni jedno ni drugo, Poprilično, Vrlo

Osmo pitanje: Da li znate kako da prepoznate mejlove ili poruke u društvenim medijima (npr. Fejsbuk) koji sadrže sumnjive linkove i adrese ili imena koja vam nisu poznata? (ispitanice)

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (0-1) Ne znam šta su ovi mejlovi i poruke/Ne, ne znam kako/Teško mi je da prepoznam takve imejlove i poruke – Da , uvek

3 Zakonodavstvo vezano za ravnopravnost žena

Prvo pitanje: Krivični zakonik o nasilju nad ženama omogućenom korišćenjem tehnologije (NNŽ-OT)

Izvor: UN Women Dark Side of Digitalization Report

Skala: (1-4) Ne postoji takav zakon ili strategija, u najboljem slučaju zakon i politika samo indirektno uspeavaju da odgovore na neke vidove NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave nekim oblicima NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave NNŽ-OT u većini njegovih oblika

Drugo pitanje: Specijalizovani zakon o RR, NNŽ/NP

Izvor: UN Women Dark Side of Digitalization Report

Skala: (1-4) Ne postoji takav zakon ili strategija, u najboljem slučaju zakon i politika samo indirektno uspeavaju da odgovore na neke vidove NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave nekim oblicima NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave NNŽ-OT u većini njegovih oblika

Treće pitanje: Strategija rodne ravnopravnosti o NNŽ-OT

Izvor: UN Women Dark Side of Digitalization Report

Skala: (1-4) Ne postoji takav zakon ili strategija, u najboljem slučaju zakon i politika samo indirektno uspeavaju da odgovore na neke vidove NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave nekim oblicima NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave NNŽ-OT u većini njegovih oblika

Prvo pitanje: Specijalizovana strategija protiv NNŽ/NP

Izvor: UN Women Dark Side of Digitalization Report

Skala: (1-4) Ne postoji takav zakon

ili strategija, u najboljem slučaju zakon i politika samo indirektno uspeavaju da odgovore na neke vidove NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave nekim oblicima NNŽ-OT, Zakon i politika se direktno bave NNŽ-OT u većini njegovih oblika

Međuetnički odnosi

Nova dimenzija Međuetničkih odnosa koristi podatke iz nekoliko izvora, uključujući NDI ankete, ocene osoblja NDI-a, i DPlus Anketu sa stručnjacima. Dimenzija Međuetničkih odnosa podeljena je na tri jednako ponderisana pokazatelja. Svaki od njih je naveden u nastavku zajedno sa pitanjima (i njihovim izvorima) korišćenim za kreiranje svakog rezultata. Ocena za svaki pokazatelj je prilagođena kako bi se izračunao ukupan broj od 100.

1 Odnosi Kosova i Srbije

Prvo pitanje: Koja od sledećih izjava najbliže odgovara vašim stavovima, kada je reč o odnosima između Kosova i Srbije?

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (0-1) „Verujem da ni Kosovo ni Srbija nisu zainteresovani niti željni da započnu oružani sukob”/ „Prisustvo NATO-a je dovoljno da isključi svaku mogućnost vraćanja nasilnog sukoba između Kosova i Srbije” – „Verujem da bi oružani sukob između Kosova i Srbije uskoro mogao da se vrati”

Drugo pitanje: Kako su se tokom prošle godine promenili odnosi između kosovske i srpske vlade?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: (1-5) Mnogo su bolji, Bolji, Isti, Gori, Mnogo gori

Treće pitanje: Gledajući unapred za nekoliko godina, da li očekujete da će se etnički odnosi na Kosovu poboljšati, pogoršati ili će ostati isti?

Izvor: Anketa NDI iz 2023.

Skala: (0-1) Bilje bolji/Ostaće isti – Biće gori

2 Međuetničke tenzije

Prvo pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama? Rusija podržava kosovske Srbe

Izvor: Anketa FCDO iz 2023.

Skala: (1/4) Uopšte se ne slažem, Ne slažem se, Slažem se, U potpunosti se slažem

Drugo pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama? EU podržava kosovske Srbe

Izvor: Anketa FCDO iz 2023.

Skala: (1/4) U potpunosti se slažem, Slažem se, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Treće pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama? SAD podržava kosovske Srbe

Izvor: Anketa FCDO iz 2023.

Skala: (1/4) U potpunosti se slažem, Slažem se, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Četvrto pitanje: U kojoj meri se slažete sa sledećim izjavama? UK podržava kosovske Srbe

Izvor: Anketa FCDO iz 2023.

Skala: (1/4) U potpunosti se slažem, Slažem se, Ne slažem se, Uopšte se ne slažem

Peto pitanje: Da li verujete da je verovatno da će doći do rata na Balkanu?

Izvor: Anketa FCDO iz 2023.

Skala: {1-3} Nije verovatno, donekle verovatno, vrlo verovatno

Šesto pitanje: Kako biste ocenili nivo sklada i razumevanja između različitih etničkih grupa na Kosovu, na skali od 1 do 5, gde 1 predstavlja veoma loše odnose, a 5 veoma dobre odnose?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: {1/5} Vrlo loši, Loši, Neutralan/na, Dobri, Vrlo dobri

3 Ciljane dezinformacije

Prvo pitanje: Koliko su duž prošle godine preovladavali strani dezinformišući narativi upereni protiv stanovništva iz albanskog govornog područja na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: {1-5} Vrlo nepopularni, Donekle nepopularni, Ni jedno ni drugo, Donekle popularni, Veoma popularni

Drugo pitanje: Koliko su duž prošle godine preovladavali strani dezinformišući narativi upereni protiv stanovništva iz albanskog govornog područja na Kosovu?

Izvor: Osoblje NDI-a

Skala: {1-3} Neutralan/na/Donekle su preovladavali/U velikoj meri su preovladavali

Prvo pitanje: Koliko su duž prošle godine preovladavali strani dezinformišući narativi upereni protiv stanovništva iz srpskog govornog područja na Kosovu?

Izvor: DPlus Anketa sa stručnjacima

Skala: {1-5} Vrlo nepopularni, Donekle nepopularni, Ni jedno ni drugo, Donekle popularni, Veoma popularni

Drugo pitanje: Koliko su duž prošle godine preovladavali strani dezinformišući narativi upereni protiv stanovništva iz srpskog govornog područja na Kosovu?

Izvor: Osoblje NDI-a

Skala: Neutralan/na/Donekle su preovladavali/U velikoj meri su preovladavali

This report has been published by the Democracy Plus Institute (D +) as part of the project "Vulnerability Index of Disinformation", which is supported by the National Democratic Institute - NDI and the United States Agency for International Development - USAID. The content of this report belongs to the Democracy Plus Institute and does not necessarily reflect the position of NDI and USAID.

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

